

**QIRX BATIR HAQQINDA DASTAN SİLSİLƏSİNDƏ
“KOBİLANDI BATIR”**

Qumru ŞƏHRİYAR*

Daxil olub: 16 Noyabr 2025 | Qəbul edilib: 28 Fevral 2026 | Onlayn nəşr edilib: 24 Mart 2026
Received: 16 November 2025 | Accepted: 28 February 2026 | Published online: 24 March 2026

Açar sözlər: *dastan, silsilə, “Qırx batır”, epik mətn, jırav-söyləyici*

Giriş

“Qırx batır” dastan silsiləsi Türkünstan ellərində yayılan qəhrəmanlar haqqında yaranmış dastanın məcmusudur. Mövzu baxımından daha çox orta əsrlər tarixini əhatə edən silsilənin tərkibi üç silsilə şəklində öyrənilir:

1. Anşıbay batır və onun nəslı;
2. Karadön batır və onun nəslı;
3. Müxtəlif batırlar haqqında jırlar.

Bu halda “Kıdırbay batır və onun nəslı” şəcərə həlqəsindən kənarda qalır. Ona görə də bir Qırx batır haqqında dastan silsiləsini dörd fərqli silsilədə cəmləşdirməyin daha doğru olduğunu düşürük:

1. Anşıbay batır və onun nəslı;
2. Karadön batır və onun nəslı;
3. Kıdırbay və onun nəslı;
4. Müxtəlif batırlar haqqında jırlar.

Bu həlqələr bir-birinə şəcərə ilə, soykök ilə bağlanır. Bu şəcərələrin nümayəndələri Qızıl Orda və Noqay Ordasının tarixində müstəsna yerə sahib olan tarixi şəxsiyyətlərdir.

“Qırx batır” dastan silsiləsi Sovet İttifaqının türk qəhrəmanlıq dastanlarının toplanmasına və tədqiqinə qoyduğu qadağalar səbəbindən geniş araşdırma mövzusu olmamışdır. Hətta 1950–1960-cı illərdən sonra “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu” və s. bu kimi dastanlar bəraət alsalar da, “Edigey”, “Şora batır” və digər qəhrəmanlıq dastanlarının üzərindəki qadağalar 1980-ci illərə qədər davam etmişdir.

Silsiləyə daxil olan dastanlar pərakəndə şəkildə öyrənilməsinə baxmayaraq, “Qırx batır” dastan silsiləsi bütöv halda tədqiqatə cəlb olunmamışdır. İttifaqın süqutuna yaxın dövrlərdə, imperiyanın son illərində silsilə artıq bütöv bir halda diqqəti cəlb etməyə başladı. Silsilənin “Anşıbay batır və onun nəslı”, “Karadön batır və onun nəslı” və “Müxtəlif batırlar haqqında jırlar” həlqələri az da olsa öyrənilmişdir. Lakin “Kıdırbay batır və onun nəslı” silsiləsi, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ümumiyyətlə, bölgüyə salınmamış və beləliklə də, ayrılıqda tədqiqatə cəlb olunmamışdır. Həmin silsiləyə daxil olan dastanlar bu gün də “Müxtəlif batırlar haqqında jırlar” silsiləsinin tərkibində öyrənilir.

“Kıdırbay batır və onun nəslı” silsiləsi beş dastandan ibarət bir həlqədir. Buraya aşağıdakı dastanlar daxildir: 1. Kıdırbayulı Kobılandı batır; 2. Şıntasulı Törehan; 3. Emet batır; 4. Alav batır; 5. Kökşe batır – Kosay batır. Silsilənin əsas həlqəsi Kıdırbayulı Kobılandı batırdır və silsilə də eyniadlı epik mətnlə – “Kıdırbayulı Kobılandı batır” dastanı ilə başlayır.

* filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, AMEA Folklor İnstitutu
e-mail: neyayi-qumru@rambler.ru
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6130-7063>.

1. “Koblandı batır” dastanının mənbələrdə araşdırılması

“Koblandı batır” dastanı bir sıra türk xalqları arasında geniş yayılmışdır. Dastanın tatar, qaraqalpaq, qazax və s. xalqlara aid onlarla variantı toplanmış və müxtəlif dövrlərdə tədqiqata cəlb olunmuşdur.

Dastan ilk dəfə 1860-cı ildə “Qırğız müntəxəbatı” kitabında nəşr olunmuşdur. 1872-ci ildə V.Radlov özünün 10 cildlik “Türk qəbilələrinin xalq ədəbiyyatı nümunələri” əsərində Tobol tatarlarından yazıya aldığı Koblandı batıra həsr olunmuş nəğməni çap etdirmişdir. Həmin əsərin 1896-cı ildə nəşr olunan VII cildində isə V.Radlov Krım tatarlarına aid daha bir mətn nəşr etdirir.

“Koblandı batır” dastanını yazıya alan ilk alimlərdən biri İ.Altınсарındır. Marabay akınla qarşılaşan alim əvvəlcə “Er Tarqın”, ardınca isə “Kuplandı batır” dastanlarını yazıya almış və 1879-cu ildə dastanın bir hissəsini Orenburqda (Orınbor) “Qırğız antologiyası” adlı kitabında çap etdirmişdir. 1899-cu ildə “Türküstan xəbərləri” jurnalının 34, 35, 38 və 42-ci saylarında “Qırğızların Koblandı dastanında qadınlar” adlı məqalə işıq üzü görmüşdür. Ardınca M. Tuyakbayev Qazaxıstanın Kostanay bölgəsinə bağlı olan Karabalıq qəzasında yaşayan Bircan Tolımbayev akından dastanın bir variantını yazıya almış və 1914-cü ildə “Karakıpsak Koblandı Batır” adıyla nəşr etdirmişdir.

1916-cı ildə P.Falevin “Rusiya Arxeologiya Cəmiyyətinin Şərq şöbəsinə aid qeydlər” jurnalının 4-cü buraxılışında “Koblandı batır” adlı məqaləsi nəşr olunmuşdur. Elə həmin ildə Q.N.Potanın “Canlı tarix” jurnalının 2 və 3-cü buraxılışlarında Koblandı haqqında qaraqalpaq nağılını çap etdirmişdir. 1922-ci ildə A.Divayev dastanın Marabay nüsxəsini yenidən nəşr etdirmişdir. Qeyd edək ki, həmin illərdə dastan Mergenbay, Nurpeyis Bayqanın, Murın Sengirbekuli, Aysa Baytabinov kimi jıravların repertuarında var idi və hətta bir qismi yazıya alınmışdı. Dastanın Nurpeyis Bayqanın ifasındakı “Aktubin variantı” 9000 misra təşkil edir [1, s. 161]. Sonradan bir-birinin ardınca – 1925-cı ildə M.Auezov “Tan” dərgisinin 1-ci sayında, 1932-ci ildə S.Seyfullin “Qazax ədəbiyyatı”, 1945-ci ildə isə A.Orlov “Qazax qəhrəmanlıq dastanı” adlı əsərlərində dastanın tədqiqatına geniş yer vermişlər.

1941-ci ildə dastanın “Koblan” adlı qaraqalpaq variantı Yesemurat Nurabıllayev tərəfindən qələmə alınmış, 1959-cu ildə isə nəşr olunmuşdur.

A.S.Orlov 1945-ci ildə nəşr etdirdiyi “Qazax qəhrəmanlıq dastanları” adlı kitabında dastanın mətninə də yer vermişdir.

1948-ci ildə isə M.Qabdullin A.Kunanbayev adına Qazax Dövlət Pedaqoji İnstitutunda “Koblandı batır dastanının elmi araşdırılması zamanı yaranan problemlər” (“Koblandı batır cırın ǵılımi zertteudin problemaları”) mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. Sonradan alim 1958-ci ildə (“Kazaktın Memlekettik Oku-Pedagogikalık Baspası”, Almatı) və 1974-cü ildə (“Mektep Baspası”, Almatı) nəşr etdirdiyi “Qazax xalqının şifahi ədəbiyyatı” (“Kazak Halkının Aız Adabiyeti”) adlı əsərinin böyük bir hissəsini “Koblandı batır”a həsr etmişdir. 1975-ci ildə isə “SSRİ xalqlarının qəhrəmanlıq dastanları” adlı əsərdə “Koblandı batır” dastanının N.Kidayş-Pokrovski və O.Nurmuqambetov tərəfindən rus dilinə tərcüməsi yayımlanmışdır.

1988-ci ildə O.Nurmuqambetov dastanın tam mətnini şərhilərlə çap etdirmişdir. 1990-cı ildə işıq üzü görən “Dörd batır jırladı” (Tört Batır Cırlaydı) əsərinin bir hissəsi də “Koblandı batır” adlanır. 1991-ci ildə A.Konıratbayev “Qazax folklorunun tarixi” (“Ana Tili” Baspası, Almatı) adlı əsərində də dastandan bəhs etmişdir.

2014-cü ildə İ.Doğan N.Güllüdağla birlikdə “Noqay dastanları” kitabını nəşr etdirmişdir. Kitab “Qırx batır” silsiləsinə daxil olan “Aysılın oğlu Ahmet”, “Çora batır”, “Edige”, “Edil Sultan”, “Koplanlı batır”, “Mamay” və “Noqayın qırx batırı” dastanları daxil edilmişdir.

2014-cü ildə yayımlanan yüz cildlik “Babalar sözü” külliyyatının 35, 36, 37 və 38-ci cildlərində dastanın bir neçə variantı işıq üzü görmüşdür. 2015-ci ildə E.Esbos “Koblandı dastanı”nı çap etdirmişdir. 2019-cu ildə isə on cildlik “Səhra folkloru antologiyası”nın 1-ci cildində dastanın 1914-cü ildə Kazanda işıq üzü görən nüsxəsi, ikinci cildində isə dastanın mətni yenidən “Qırx batır” dastan silsiləsinə daxil olan bütün dastanlarla birlikdə yayımlanmışdır.

“Koblandı batır” dastanı ilə bağlı son illərdə görülən ən irihəcmli iş 2023-cü ildə Almatıda işıq üzü görmüş yeddicildlik nəşrdir. K.Matıjanovun rəhbərliyi ilə bir qrup alim heyəti dastanın mövcud olan bütün variantlarını bir yerə toplayaraq “Qoblandı batır” adlı külliyyatı nəşr etdirmişdir. Bu nəşr-

də dastan mətnləri həm rus, həm də ingilis dillərində təqdim olunmuşdur. Sözügedən cildlərə aşağıdakı nüsxələr daxil edilmişdir: 1914-cü ildə Kazanda yayımlanan Birjan Tolımbayev nüsxəsi, 1922-ci ildə “Batırlar” külliyyatında yer alan nüsxələr, Köşelek Elamanov və Kulzak Amangeldiuli nüsxələri, Nürpeyis Bayqanın, Erjan Eşimov və Abilkayır Danekarov nüsxələri, Murın Jırav, Davletşe, Süyinşiali, Dosjan və Kartbay Kılışuli nüsxələri. Qeyd edək ki, burada “Koblandı batır” dastanının noqay variantında onun oğulları Jetimtay və Jetimekə həsr olunmuş “Jetimtay və Jetimek” dastanı da yer alır. Həmçinin topluya Erejep Tilevmağambetuli, Nurseyit Biytilevov, Kulzak Amangeldiuli və Orınbasar Onğarbayev, A.Baytabınuli, S.Dilmanov, M.Jambolov nüsxələri və Mergenbay nüsxəsi daxildir. Mergenbay variantı 1939-cu ildə Ş.Kalmağambetov tərəfindən Almatıda yerləşən Mərkəzi Elmi Kitabxananın Nadir kitablar, əlyazmalar və Milli ədəbiyyat fonduna təhvil verilmişdir.

2. Dastanın süjet xətti

Qeyd etdiyimiz kimi, “Qırx batır” silsiləsi daxilində “Kıdırbay batır və onun nəslı” adətən ayrıca silsilə şəklində təqdim olunmur. Bu qrupda yer alan dastanlar, bir qayda olaraq, “Müxtəlif batırlarla bağlı müstəqil jırlar” tərkibində öyrənilir. Lakin biz, yuxarıda göstərdiyimiz kimi, “Qırx batır” silsiləsinə daxil olan dastanların soy ağacındakı təsnifatına əsasən, dörd mərhələdə tədqiq edilməsini daha məntiqli hesab edirik.

Burada bir mühüm məqama diqqət yetirmək lazımdır: “Kıdırbay və onun nəslı” silsiləsi “Kıdırbayuli Koblandı” dastanı ilə başlayır. Tədqiqata cəlb olunan variant Murın Sengirbekuli variantıdır. Bu variantın sonunda Koblandınnın övladının olması faktı qeyd edilmir ki, bu da “Kıdırbayuli Koblandı batır” dastanının “Müxtəlif batırlarla bağlı müstəqil jırlar” bölməsinə daxil edilməsinə səbəb olur. Lakin dastanın noqay variantında qəhrəmanın iki oğlunun – Jetimtay və Jetimekin olduğu göstərilir. Onlar haqqında müstəqil dastanlar da mövcuddur (məsələn: “Koblandınnın balası Jetimtay men Jetimek turalı jırı”, “Jetimtay men Jetimek jırı” və s.).

“Koblandı batır” dastanı haqqında geniş araşdırmalar aparan E.Esbos yazır ki, “Koblandı batır” dastanının 29 variantı mövcuddur. Onlardan “26-sı Koblandınnın şəxsi qəhrəmanlığına, qalan üçü isə sülaləsi və övladları ilə bağlıdır” [2, s. 1]. Göründüyü kimi, E.Esbosun tədqiq etdiyi variantlarda Koblandınnın özündən sonra silsilə yarada biləcək övladları ilə bağlı dastan mətnləri yer almışdır. Lakin burada bir haşiyə çıxaraq qeyd etmək lazımdır ki, dastanın məhz 29 variantının olması mübahisəli məsələdir. Folklor mətni şifahi şəkildə nəsil-dən-nəslə keçdikcə yeni variantlar yaranır. Ehtimal ki, müəllif bu fikirləri qələmə alarkən əlində dastanın məhz 29 variantı olmuşdur.

“Koblandı batır” dastanı tarixi kökləri olan, zəngin poetik dillə söylənilən qəhrəmanlıq eposudur. Jırav-söyləyici N.Bayqanın “Koblandı batır” haqqında danışarkən, bu dastanı on yaşından söyləməyə başladığını və əsəri “nəslı akın və yırcılardan olan” Mahuet adlı ifaçıdan öyrəndiyini qeyd edir. Mahuet isə öz növbəsində dastanı atası Dilmaqambetdən, Dilmaqambet Bitegendən, Bitegen Terlikbaydan, Terlikbay Bakidən, Baki Caskeləndən, Caskelen isə atası Tekbergenden öyrənmişdir [2, s. 1]. Bu söyləyicilərin hər biri öz dövrünün tanınmış akınları olmuşdur. N.Bayqanın vurğulayır ki, dastanın əcdadlardan övladlara ötürülərək gəlib çatan ənənəvi versiyası məhz onun söylədiyi nüsxədir: “Mən orijinalı təhrif etmədən söyləməyə və yaymağa çalışmışam. Qazaxların Ocıray boyundan olan Konakbergen və Kencekara adlı akınlar da eyni nüsxəni söyləyirdilər” [2, s. 1]. Digər mənbələrdə Marabay, Mergenbay, Birjan Tolımbayev, Aysa Baytabınov, Murın Sengirbayev və qaraqalpaq akını Esmurat Nurabıllayevin də ustadlarının adlarını çəkərək orijinal mətni qorumağa çalışdıqları qeyd olunur [3, s. 186].

Qeyd etdiyimiz kimi, dastanın silsiləyə daxil edilən variantı Murın Sengirbekuli nüsxəsidir. “Kıdırbayuli Koblandı batır” dastanı “Kıdırbay və onun nəslı” silsiləsinin birinci əsəridir. Lakin Murın Sengirbekulinin dastanın məhz bu variantını silsiləyə daxil etməsinin dəqiq səbəbi elmi ədəbiyyatda hələlik müəyyən edilməmişdir.

Silsilədə yer alan “Kıdırbayuli Koblandı batır” dastanının qısa məzmunu aşağıdakı kimidir: “Doxsan qollu Noqayda on iki yarım xan hökmranlıq etmişdir. On iki yarım xanın hakimiyyəti dövründə Akşahan adlı bir xan yaşamışdır. Akşahanın zamanında Kıdırbay adlı, 80 yaşında varlı bir şəxs var idi. Kıdırbayın övladı olmurdu. Bir gün Akşahan məclis quraraq onu öldürmək və mallarına sahib

olmaq istəyir. Bunu eşidən Kındırbayın yeddi göbək uzaq qohumu olan çox kasıb bir kişi onu xəbərdar edir. Kındırbay ətrafındakı insanların ona olan bu münasibətindən küsür, dəmir ayaqqabı və əsa düzəltdirib yurdunu tərk edir. Yetmiş gün yol gedir. Qarşısına çıxan qəbirlərdən birinin yanında uzanıb, ona övlad verməsi üçün Allaha dua edir. Elə oradaca yuxuya gedir. Yuxuda ağsaqqallı bir qoca Allahın onun dualarını qəbul etdiyini, yurduna yetişəndə bir qızının və bir oğlunun olacağını, adlarını isə noqay xalqının qoyacağını deyir.

Kındırbay tez-tələsik geri qayıdır. Günlər keçir, bir gün qadın yerikləyir. O, yerdən bir ilan tutaraq başını qoparıb yeyir və yerikləməsi keçir. Bir müddətdən sonra iki uşaq dünyaya gətirir. Kındırbay qırx gün bayram edir. Bu bayrama gələn çobanlar qarşılıqlı çıxanlara Kındırbayın Kobılandı adlı bir oğlunun və Hansuluv adlı bir qızının olduğunu müjdələyirlər. Kobılandı dörd yaşında ox-yayı götürüb atına minərək Tavıp xanın qarşısına çıxır. Tavıp xan Kobılandını görən kimi onun qızı ilə evlənə biləcək bir qəhrəman olduğunu düşünür; 90 dəvə, 90 qul və 90 kənizlə 18 yaşlı qızı Kurtkanı ona ərə verir.

Kındırbay bu evlilikdən razı qalmır, buna görə də gəlini Kurtkaya axsaq bir tay verir. Kurtka bu tayın qeyri-adi olduğunu anlayır və ona baxmaq üçün iki nökrə tutur. Bir müddətdən sonra tay hamilə qalır. Kurtka nökrələri tənbehləyərək, doğuş zamanı balanın ayağının yerə dəyməməsi üçün onlara ipək yorğan verir. At doğduğu zaman nökrələr yuxulayır və tayın bir ayağı yerə dəyir. Kurtka bunu bildikdə nökrələri öldürəcəyi ilə hədələyir. Nökrələr isə onun qəzəbindən qurtulmaq üçün Kurtkaya şər atırlar. Kobılandı nökrələrə inanır və acığından Kurtkanı qırmancla döyür, lakin sonra arvadının haqlı olduğunu anlayaraq nökrələri cəzalandırır.

Kobılandının qırx dostundan biri gedib Akşahana bu atdan danışır. Atı əldə etmək istəyən Akşahan məclis qurub at yarışını keçirməklə Kobılandının atını öldürmək, özünü isə yaralamaq istəyir. Kurtka Akşahanın niyyətindən xəbər tutur. Yarış günü Kobılandı atına Koşabay adlı yetim bir noqayı mindirir və o, yarışın qalibi olur. Bir müddətdən sonra Kobılandı kalmık xanı Alşagırın üzərinə yürüşə çıxır. Alşagır Jiyrenkopa adlanan bölgədə, Besoba təpəsində məskunlaşır. Jiyrenkopanın gözəlliyini görən Kobılandı xalqını buraya köçürür. Alşagır hiylə işlədərək Kobılandı ilə dost olur və qırx günlük məsafədəki düşmənlə münafiqlikdə ondan yardım istəyir. Kobılandı ona kömək etmək üçün qırx dostu ilə yola çıxır. Kalmık xanı Kozqalmasın yurduna yetişib yeddi günə oranı ələ keçirir. Geri qayıdanda dincəlmək üçün yolda yatır və yuxusunda ailəsini pis vəziyyətdə görür. Səksən günlük məsafəni səkkiz günə qət edərək yurduna yetişir. Gəlib görür ki, Alşagır noqay xalqını talan edib yetmiş günlük məsafəyə qaçıb. Kobılandı Alşagırın yurduna yetişəndə anasının qoyun otardığını görür. Alşagır Kurtkanı əsir aparandan sonra anasının ağlamaqdan gözləri kor olduğu üçün oğlunu tanımır. Kobılandı gələndən sonra yaşlı qadının gözləri açılır. Anası kalmığın gücünü oğluna izah edib, Krımın qırx batırını da yanına almasını məsləhət görür. Döyüşə girən Kobılandı Alşagırı öldürür, Kurtkanı xilas edir. Bacısını nökrələrə xidmət edərkən tapır. Kobılandı Alşagırın arvadını kəniz edərək intiqamını alır. Daha sonra kalmıklardan tam qisas almaq üçün yenidən səfərə çıxır və Kostörenin yurduna tərəf yol alır. Kostöre iki min əsgərlə onun qarşısına çıxsa da, Kobılandının atdığı oxlar Kostörenin başını qoparır. O, kalmık elini viran etdikdən sonra yurduna geri dönür. Bu, Kobılandının çıxdığı son səfər olur” [4, s. 744-827; 5, s. 326-358].

Kobılandı batırın qəhrəmanlıqlarından bəhs edən daha geniş və irihəcmli variantların mövcud olmasına baxmayaraq, jırav Murın Sengirbekulı bilinməyən səbəblərdən dastanın məhz bu variantını silsiləyə daxil etmişdir. Jırav bu silsiləni səksən altı yaşında söyləmişdir; ehtimal ki, həmin yaşda onun yaddaşında məhz bu variant daha dolğun qalmışdı. Çünki Murın Sengirbekulı qazax ədəbi mühitinin parlaq nümayəndəsidir və öz dövründə kifayət qədər böyük bir məktəb görmüş jıravlardandır.

Silsiləni jırav-söyləyici ənənəsindən deyil, epik mətn ənənəsindən çıxış edərək araşdırsaq, o zaman “Kobılandı batır”ın özündən sonra gələn nəslinin geneoloji sıralamadakı yerini aydın görə bilərik. Qazax epik ənənəsi daxilində dastanın onlarla variantı mövcuddur ki, onlar silsilənin daxili qanuna uyğunluqlarına tam şəkildə uyğun gəlir.

Нəticə

Sovet İttifaqı illərində türk qəhrəmanlıq dastanlarının öyrənilməsinə və təbliğ edilməsinə qoyulan qadağalar “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Edigey”, “Koroğlu”, “Şora batır” kimi eposlarla yanaşı, “Koblandı batır”ın da toplanmasında və tədqiqində ciddi maneələr yaratmışdır. Buna baxmayaraq, son illərdə arxivlərdə mühafizə olunan əlyazma nüsxələri əsasında dastanın onlarla variantı aşkar edilmişdir və hazırda geniş tədqiqatə cəlb olunmaqdadır.

“Qırx batır” dastan silsiləsi də məhz bu səbəbdən vaxtilə sistemli şəkildə araşdırılmamışdır. Dastanların məhz bu konkret variantlarının söyləyici (jırav) tərəfindən silsiləyə daxil edilməsinin səbəbləri bu gün də elmi baxımdan müəmmalı qalır. Silsilə daxilində elə dastanlar mövcuddur ki, müstəqil halda söylənərkən tam bir silsilə yarada bilmək potensialına malikdir. Yəni həmin qəhrəmanların şəcərəsinə aid digər dastanlar mövcud olsa da, sözügedən silsilədə onlar övladsız kimi təqdim olunur və nəsiləri davam etdirilmir.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, “Koblandı batır” Qızıl Orda dövrünün tarixi-mədəni mənzərəsini özündə əks etdirən möhtəşəm bir qəhrəmanlıq dastanıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qaybaliyeva S. “Qoblandı batır” qazax dastanı haqqında // Dədə Qorqud – 2020, №1, s. 159-161.
2. Esbosun E. Kuplandı Batır Destanı. Ankara: SAGE Yayıncılık, 2015, 179 s.
3. Gabdullin M. Kazak Halkının Ağız Adebieti. Almatı: Mektep Baspası, 1974, 320 s.
4. Kızırbay oğlu Koblandı // Kazak Destanları – IV. Kırım’ın Kırk Batırı, çev. F.Türkmen, M.Ekici. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007, s. 744-827.
5. Қыдырбайұлы Қобыланды батыр // Дала фольклорының антологиясы. Батырлар жыры. 10 томдық, 2 том, Томды құрастырып, баспаға дайындағандар С.И.Сәкен, Н.Ә.Сәрсек. Алматы: Brand Book, 2019, б. 326-358.

Резюме

Гумру Шахрияр

«Кобланды батыр» из эпического цикла о Сороке Батырах

Проблема циклизации эпосов до сих пор не была предметом широкого исследования. Хотя известно, что такие эпосы, как узбекский вариант эпоса «Кёроглу», эпос «Манас» и др. относятся к циклизации, подробных исследований на эту тему нет. По-видимому, это связано с недостаточной изученностью основной сути цикла. В противном случае, выражение такого цикла генеалогической системы поэтическим языком не могло бы не вызвать интереса.

Цикл эпосов «Сорок батыров» также является практически неизученной темой. Эпосы «Сорок батыров», не имеющие особенно богатой истории исследований, лишь изредка привлекают внимание научного мира. Фактически, каждый из эпосов, входящих в цикл, изучался отдельно в разное время.

Эпический цикл «Сорок батыров» содержит почти подавляющее большинство героических эпосов, созданных в период Золотой Орды. Несмотря на название «сорок», цикл включает 36 эпосов. Число сорок здесь является показателем сакральности в мифологическом воображении. Поэтому цикл называется «Сорок батыров». Эпос «Кобландский батыр» – один из 36 эпосов, входящих в этот цикл.

Эпос «Кыдырбай батыр», являющийся частью общего культурного наследия тюркских народов, включён в третью серию цикла «Сорок батыров» под названием «Кыдырбай и его потомки». В циклизации эпос называется «Кыдырбайұлы Қобыланды батыр». В связи с запретами на сбор и изучение тюркских героических эпосов в Советском Союзе, в те годы он не стал предметом широкого исследования. Однако, несмотря на это, варианты эпоса, пусть и редко, всё же входили в репертуар жиравов и записывались по мере попадания в руки исследователей. Среди исследователей эпоса следует отметить имена В.Радлова, Г.Н.Потанина, М.Ауэзова, С.Сейфуллина, С.Муканова, Б.Кенжебаева, А.Маргулана, А.Коньратбаева.

Хотя эпос многократно пересказывался в разных вариантах десятками сказителей, версия, пересказанная жирафом Мурином Сенгирбекули, вошла в цикл «Сорок батыров». Хотя эта версия и не соответствует принципам циклизации, за основу взят цикл «Сорок батыров», пересказанный Мурином Сенгирбекули, поскольку он считается завершённым.

Ключевые слова: эпос, серия, «Сорок батыров», эпический текст, сказитель

“Koblandy Batyr” From the Epic Cycle About the Forty Batyrs

The problem of the cyclization of epic poems has not yet been the subject of extensive research. Although it is known that epics such as the Uzbek version of the “Koroglu” epic, the “Manas” epic, and others are cyclized, no detailed studies on this topic exist. This is likely due to the insufficient understanding of the cycle's core essence. Otherwise, the expression of such a cycle of genealogical systems in poetic language would inevitably generate interest.

The “Forty Batyrs” epic cycle is also a virtually unexplored topic. The “Forty Batyrs” epics, lacking a particularly rich research history, only occasionally attract scholarly attention. In fact, each of the epics in the cycle has been studied separately at different times.

The epic cycle “Forty Batyrs” contains almost the overwhelming majority of heroic epics created during the Golden Horde period. Despite the “forty” in the name, the cycle comprises 36 epics. The number forty here signifies sacredness in the mythological imagination. Therefore, the cycle is called “Forty Batyrs”. The epic “Kobland Batyr” is one of the 36 epics included in this cycle.

The epic “Kydyrbay Batyr”, part of the shared cultural heritage of the Turkic peoples, is included in the third episode of the “Forty Batyrs” cycle, entitled “Kydyrbay and his descendants”. In the cyclization, the epic is called “Kydyrbayuly Kobylandy Batyr”. Due to bans on collecting and studying Turkic heroic epics in the Soviet Union, it was not the subject of extensive research in those years. However, despite this, versions of the epic, albeit rare, were still included in the repertoire of zhiravs and were recorded as they came into the hands of researchers. Among the scholars who have studied the epic, the following are noteworthy: V.Radlov, G.N.Potinin, M.Auezov, S.Seifullin, S.Mukanov, B.Kenzhebaev, A.Margulan, and A.Konyratbaev.

Although the epic has been retold many times in various versions by dozens of storytellers, the version retold by the giraffe Murin Sengirbekuli was included in the “Forty Batyrs” cycle. Although this version does not adhere to the principles of cyclization, the “Forty Batyrs” cycle retold by Murin Sengirbekuli is used as a basis, as it is considered complete.

Key words: *epic, series, “Forty Batyrs”, epic text, storyteller*

Rəyçi: *fil.e.d., prof. Qasimov İkrəm Ziyad oğlu*